

שנה רביעית

ברקאי

דף הרחבות – אתיקה וגנטיקה

1. ולא הארכתי לדבר בענין זה אלא מפני ששמעתי וגם פירשו לי ששלמה חבר ספר רפואות שאם חלה אדם באיוז מחלה שהיא פנה אליו ועשה כמו שהוא אומר ומתרפא, וראה הזקיה שלא היו בני אדם בוטחים בה' במחלותיהם אלא על ספר הרפואות, עמד וגנזו. ומלבד אפסות דבר זה ומה שיש בו מן ההזיות, הנה ייחסו להזקיה ולסיעתו שהודו לו סכלות שאין להם דוגמתה אלא לגרועים שבהמון. ולפי דמיונם המשובש והמטופש אם רעב אדם ופנה אל הלחם ואכלו שמתרפא מאותו הצער הגדול בלי ספק, האם נאמר שהסיר בטחונו מה', והוי שומים יאמר להם, כי כמו שאני מודה לה' בעת האוכל שהמציא לי דבר להסיר רעבוני ולהחיותני ולקיימני, כך נודה לו על שהמציא רפואה המרפאה את מחלתי כשאתמש בה. ולא הייתי צריך לסתור פירוש זה הגרוע לולי פרסומו.

(פירוש המשנה לרמב"ם¹ מסכת פסחים פרק ד משנה י)

2. הטבע הוא משובח מאוד במקומו הראוי לו, וכשהמלאכותיות נכנסת במקום הטבע, היא מקלקלת אותו. על כן קובלים הרבה חכמים על חלאים ועל חולשות שנולדו בבני אדם מפאת התרחקותם מן הטבע. והנה אע"פ שהשם יתברך ברא את העולם לעשות, לשכלל ולתקן, מכל מקום צריך האדם בוהירות יתירה לעיין שרק ישכלל את הטבע שהיא מתנת ה', ואז באמת אינו יוצא (חורג) גם בשכלול מן הטבע, כי כשרון האדם וחריצותו, גם זה מתנת א-לוהים היא ודבר טבעי, אבל כשמהרם אל מקום שהטבע צריך לעשות את שלו ומקלקלו, ע"י מה שעוצר בעדו, אז הוא גומל לנפשו רעה.

(הרא"ה קוק², אוצרות הראיה, חלק ב עמ' 109)

3. יש לראות בכלאיים דגם להשראה. מותר לפתח ולקדם את הציוויליזציה האנושית, ואף רצוי לעשות כן; אולם הדבר צריך להיעשות עם יד על הדופק, בשליטה ובקרה, תוך זהירות מפני התפרצויות מסוכנות. כי לא כל מלאכותי וחדש הוא גם בטוח ומועיל. ניקח לדוגמא את תחום הרפואה המודרנית. יש לזקוף לזכותה את הארכתה של תוחלת החיים, ואת הצלתם של מיליוני (ואולי אף מיליארדי) בני אדם מפני סכנות שהיו צפויות להם. אנו עומדים נפעמים מול הכישרון, המרץ והיוזמה האנושיים שהגיעו בעזרת החונן לאדם דעת להישגים כה אדירים (...). כל סטייה מהנורמה גורמת לסבל ומצריכה תיקון. אם אדם שבר יד או רגל – חובתנו להחזיר את השבר למקומו ולהשיב את היד והרגל לתפקודם הקודם. (...) לעומת זאת, יצירה חדשה, שאינה מיועדת לתיקון סטייה או למניעת סבל, אינה רצויה. אין שום מצוה, למשל, להביא לעולם יצור מסוג חדש ללא שני הורים נורמליים, רק בגלל שהוא חדש, מסקרן, מעניין ומגוון את המציאות החדשה. אדרבה, מי יודע האם לא נגרום ליצור זה סבל בגלל חריגותו ושונותו? מי לידינו יתקע שיצור כזה יהיה בריא בגופו ובנפשו? מי יודע מהם הנזקים שהוא עלול לגרום לעולמו?

(הרב יעקב אריאל³, "התערבות במעשה הבריאה", בתוך: שיבוט גנטי – מבט הלכתי, עמ' 77-78)

¹ רבי משה בן מימון (נולד בספרד בסביבות 1135, נפטר במצרים ב-1204) היה מגדולי הפוסקים בכל הדורות, מחשובי הפילוסופים בימי הביניים, איש אשכולות, מדען, רופא, חוקר ומנהיג. אחד האישים החשובים והנערצים ביותר ביהדות.

² הרב אברהם יצחק הכהן קוק (נולד בלטביה ב-1865, נפטר בישראל ב-1935) היה הרב הראשי האשכנזי הראשון בארץ ישראל, פוסק, מקובל והוגה דעות. נחשב לאחד מאבות הציונות הדתית.

³ הרב יעקב אריאל (נולד ב"א בחשוון ה'תרצ"ח; 16 באוקטובר 1937) הוא מחשובי הפוסקים והרבנים בציונות הדתית ונשיאים של ישיבת ההסדר רמת-גן ושל ארגון חותם. בין השנים 1990-2017 שימש כרב העיר רמת גן ואב בית הדין לדיני ממונות בה.

4. יש מי שמצדד בהתערבות רפואית לקביעת תכונות היילוד, או לקביעת מין העובר, גם שלא לצרכים רפואיים. למענתם של המצדדים, בני האדם, לצורך העניין הזה, אינם שונים מעגבניות. היום מהנדסים בהנדסה גנטית את העגבניות כדי להאריך את חי המדף שלהן וכדי לשפר את הריח ואת הצבע שלהן. מדוע שלא תיעשה פעולה דומה גם בבני אדם כדי להשיב אותם? זאת ועוד, כשם שניתנה לבני האדם יכולת בחירה בתחומים רבים, כולל בחירת בני זוגם, מדוע שלא יבחרו את מין העובר שלהם ואת תכונותיו? מדוע בחברה מודרנית אי-אפשר לבחור ולהחליט? אבל מנגד יש אנשים רבים שמודאגים מן האפשרות ללכת בדרך שתחילתה בחירת מין העובר והמשכה – שינוי תכונות גנטיות אחרות לפעמים, בבדיקת התאים מגלים פגמים שיבואו לידי ביטוי רק כאשר האדם יהיה כבן 40. האם יש למי שהוא זכות להשמיד עובר כזה שמסוגל להיות 40 שנה בריאות? והרי אם משמידים עובר כזה, ייתכן שמשמידים בן אדם יצירתי, בעל כשרונות, כמו מוצרט או פיקאסו.

(אתיקה בגנטיקה, מתוך האתר "עמלנט", www.amalnet.k12.il)

5. מקובל היום על אתיקנים רבים העיקרון שהתערבות גנטית בבני אדם מותרת אך ורק לצורכי ריפוי (בניגוד להשבעה), שכן בכך אנו כופפים את הטיפול הגנטי לעקרונות האתיים של הרפואה בכלל. אך קיים קושי עקרוני בקביעת הגבול בין מטרות של ריפוי לאלה של קידום ושיפור: האם קומה נמוכה היא תכונה שיש לנסות לרפא (ולכן מצדיקה התערבות גנטית) או שמא היא רק בגדר תכונה לא-רצויה מבחינה חברתית אשר אסור לרפואה להתערב בה? ומה ייחשב כקומה נמוכה באופן "פתולוגי"? ומה לגבי קרחת? אינטליגנציה נמוכה? נטיה לדיכאון? האם נטיה מינית שאינה שגרתית היא בגדר "מחלה" או פגם שיש הצדקה "לתקנו" באופן גנטי? בניגוד להנחה של המדע הרפואי המודרני, מתברר שעצם האבחנה בין בריאות למחלה – וממילא בין השכחה לריפוי – היא תלוית-ערכים במובהק, כלומר עניין שהוא אתי לא פחות מאשר רפואי-מדעי.

(דוד חד, הגנום האנושי: מבוכה מוסרית והישג מדעי, גליליאו 41)

6. מה אם כולם יהיו קצת חכמים יותר? או אם מעט אנשים יוכלו להיות הרבה יותר חכמים? גם מספר קטן של אנשים "סופר-מושבעים", כתב בוסטרום במאמר מ-2013, יוכלו לשנות את העולם בעזרת היצירתיות והתגליות שלהם, ובעזרת הידושים שיעזרו לכולם. לתפיסתו, השכחה גנטית היא נושא ארוך-טווח חשוב לא פחות משינוי האקלים או תכנון פיננסי לאומי, "מכיוון שהיכולת האנושית לפתור בעיות משפיעה על כל האתגרים הניצבים בפנינו".

(אנטוניו רגאלאדו, להנדס את התינוק המושלם, מתוך האתר "אלכסון", alaxon.co.il)

7. אין עיקרון מוסרי (ואולי אף לא תיאולוגי) שיכול להצדיק ברמה כללית ועקרונית את האיסור על עיצוב עצמי של האדם, הן כפרט והן כמין. אך מבחינה פסיכולוגית נוה לו לאדם להפעיל את שיקול הדעת המוסרי במסגרת אילוצים עליהם אין לו שליטה. דווקא ככל הנוגע לזהותו, מעדיף האדם להיות נשלט מאשר שולט, להיות פטור מחופש הפעולה הפתאומי שהוענק לו על ידי הישגיו המדעיים. אחת התוצאות של חרדה זו מפני קוצר ידה של האתיקה הקיימת לעצב מוסר גנטי היא הנטיה השמרנית להגביל ולאסור התערבויות גנטיות המשפיעות על זהות בני אדם. כך, למשל, ברוב החברות המערביות ישנם איסורים חוקיים על שכפול בני אדם ועל הינדוס תאי רבייה שלא לצורכי מחקר גרידא. מעבר לחששות המוצדקים של תוצאות לוואי בלתי-רצויות ובלתי-חזויות, נטיית הזהירות של המשפט והאתיקה הרפואית קשורה גם בהעדר (לפי שעה) של עקרונות מוסריים הניתנים להחלה על התחום הגנטי.

(דוד חד, שם)